

Informatiepresentatie in een enquête

Peter Neijens, Jan A. de Ridder en Willem E. Saris

Summary

Information presentation in a questionnaire

In Mens en Maatschappij nr. 4, 1987, Charles Vlek argued that the Choice Questionnaire, developed by the present authors, has 'essential deficiencies' and that in the evaluation research 'essential questions' are not answered (p. 409). We are of the opinion that the Choice Questionnaire is a useful instrument for collecting informed opinions of a population. The observation that the Choice Questionnaire has essential deficiencies is based on faulty arguments, and the essential questions have most certainly been raised. This article presents the empirical evidence that supports our arguments.

In the last part of the article, we will discuss the questionnaire developed by Vlek that was presented by him as an alternative for the Choice Questionnaire.

Inleiding

In sommige situaties is het wenselijk inzicht te hebben in de geïnformeerde mening (d.w.z. een mening gebaseerd op informatie) van de bevolking. Een aantal bekende instrumenten kan zo'n inzicht niet bieden. Omdat de deelnemers niet representatief zijn voor de bevolking (bijvoorbeeld in inspraakprocedures), of omdat niet verwacht kan worden dat de deelnemers geïnformeerd zijn over het probleem (bijvoorbeeld in het standaard publieke opinie-onderzoek). Daarom is geprobeerd een nieuw instrument te ontwikkelen dat aan beide criteria voldoet: de Keuze-enquête. In deze enquête wordt informatie verstrekt over de gevolgen van een aantal keuzemogelijkheden, de respondenten wordt gevraagd de voordelen en nadelen van deze gevolgen te beoordelen, het totaal-oordeel over de keuzemogelijkheden vast

te stellen en een keuze te maken. De Keuze-enquête is toegepast in de Brede Maatschappelijke Discussie (BMD) over (kern)energie. In de BMD Keuze-enquête werd informatie over 6 keuzemogelijkheden aangeboden (iedere keuzemogelijkheid representeert een bepaalde inzet van een energiebron). Een respondent moest een combinatie van drie opties kiezen om voldoende energie voor elektriciteitsopwekking in de toekomst te hebben (een keuze uit 20 combinaties is dus mogelijk).

Het Keuze-enquête onderzoek is al gestart voordat de Stuurgroep aantrad. Dat gaf ons de mogelijkheid om bij de ontwikkeling van het instrument op uitgebreide schaal proefversies uit te testen. Met steun van ZWO was het later mogelijk een uitgebreid evaluatie-onderzoek uit te voeren naar (varianten van) de Keuze-enquête.

In Mens en Maatschappij nr. 4 van 1987 betoogt Charles Vlek dat er 'fundamentele tekorten' kleven aan de door ons ontwikkelde Keuze-enquête en dat in het evaluatie-onderzoek van deze enquête enkele 'wezenlijke vragen onbeantwoord' zijn gebleven (p. 409). Echter: de constatering van de recensent dat de enquête 'fundamentele tekorten' kent, is gebaseerd op onjuiste argumenten en de wezenlijke vragen zijn wel degelijk aan de orde gesteld. Wij zullen hieronder op deze zaken ingaan. Aan het eind van het artikel besteden we aandacht aan het instrument dat door Vlek is ontwikkeld en dat door hem gepresenteerd werd als een alternatief voor de Keuze-enquête.

Het keuzeprobleem en de informatie

Natuurlijk is het van groot belang dat de informatie die in een Keuze-enquête wordt gepresenteerd, onpartijdig, correct en zo volledig mogelijk is. De verantwoordelijkheid voor deze informatie moet worden gedragen door een breed samengestelde groep van deskundigen, zoals de Stuurgroep in de BMD. Uiteraard zou het onjuist zijn de ontwerpers van de Keuze-enquête deze verantwoordelijkheid te geven.

In de eerste fase van de BMD – de Informatiefase – verzamelde de Stuurgroep de informatie over het energieprobleem die de basis zou vormen voor de raadpleging van de bevolking. In deze fase werden hoorzittingen en controversezittingen georganiseerd, de literatuur bestudeerd en onderzoek opgedragen. De Stuurgroep legde haar bevindingen neer in het Tussenrapport. Wij hebben in samenwerking met de (staf van de) Stuurgroep deze informatie vertaald voor de Keuze-enquête. De Stuurgroep (waarvan Vlek deel uitmaakte) nam de verantwoordelijkheid voor de uiteindelijke versie van de informatie in de enquête.

Vlek heeft kritiek op de probleemstructuur en de informatie over de gevolgen van de keuzemogelijkheden (bijvoorbeeld: 'De kernenergiekaart ademt een bijna huiveringwekkende neutraliteit . . .', zie p. 410). Deze kritiek raakt de ontwerpers van de Keuze-enquête niet; uit de kritiek kunnen we alleen maar concluderen dat Vlek ontevreden is over het werk van de Stuurgroep.

Informatiepresentatie en -evaluatie

Een zeer belangrijk punt in de recensie van Vlek is de voor de enquête gekozen presentatie van deze informatie en de daarmee samenhangende evaluatietask van de respondenten. Vlek meent dat de onderzoekers hierbij een 'fundamentele uitglijder' hebben begaan, die maakt dat de informatie 'onvolledig en onevenwichtig is' en die doorwerkt in de resultaten van het gehele onderzoek. Deze kritiek betreft het feit dat gevolgen die niet optreden, ook niet zijn genoemd in de enquête. Een voorbeeld kan dit verduidelijken. Kernenergie veroorzaakt radio-actieve straling. Dat is vermeld in de enquête. In de enquête is niet vermeld dat bijvoorbeeld het gebruik van windenergie geen radio-actieve straling veroorzaakt. Het vermelden van gevolgen die niet optreden, lijkt ons zinloos. De gekozen strategie heeft ook het voordeel dat de hoeveelheid te presenteren tekst beperkt kan worden gehouden. In de BMD Keuze-enquête varieert het aantal gevolgen bij de keuzemogelijkheden tussen 6 en 9. Als bij elke keuzemogelijkheid ook de gevolgen die niet optreden, worden vermeld, dan is het aantal te beschrijven 'gevolgen' bij iedere keuzemogelijkheid 46.

Aan de hand van de beoordelingen van de gevolgen probeert de recensent aan te tonen dat deze, zo op het oog toch voor de hand liggende strategie, niet correct is. Wat is zijn redenering? Als een bepaald gevolg niet optreedt bij een keuzemogelijkheid, zou deze keuzemogelijkheid op deze 'beoordelingsvariabele' neutraal moeten worden beoordeeld, aldus Vlek. Akkoord, zouden we zeggen. Stel, gaat Vlek verder, dat de beoordeling geschiedt met rapportcijfers (1 is zeer slecht, 10 is zeer goed). Een neutrale beoordeling zou dan een 6 zijn. Hoewel niet geheel juist, gaan we – om geen zijpaden te bewandelen – hiermee ook akkoord. Vlek schrijft: bij weglating van deze 'neutrale gevolgen' wordt impliciet een 0 toegekend en dat is onjuist. Ja! Vlek heeft gelijk, *gegeven de door hem geïntroduceerde beoordelingsschaal*. In de Keuze-enquête echter worden nadelen beoordeeld op een nadeelschaal (negatieve scores) en voordelen op een voordeelschaal. Neutrale scores (geen voordeel, geen nadeel) worden dan gerepresenteerd door nullen. Het weglaten van gevolgen die niet optreden, betekent dus niet dat deze worden gene-

Tabel 1. Illustratief voorbeeld van de werking van de beoordelingsschaal in de Keuze-enquête.

	<i>goedkoop</i>	<i>veilig</i>	<i>haalbaar</i>	<i>schoon</i>	<i>betrouwbaar</i>	<i>onafhankelijk</i>	<i>som</i>
steenkool	0	-3	0	-3	0	-1	-7
kernenergie	1	-4	0	-1	2	1	-1
aardgas	0	0	0	0	0	1	1
windenergie	0	0	-3	0	-3	2	-4

Voorbeeld ontleend aan Vlek (zie p. 412). In plaats van zijn rapportcijferschaal (1-10) die niet vergelijkbaar is met de in de Keuze-enquête gehanteerde beoordelingsschaal, is een schaal gebruikt die wel vergelijkbaar is met die in de Keuze-enquête. Gevolgen die beoordeeld worden als een nadeel, hebben negatieve scores, voordelen worden gerepresenteerd door positieve scores. 'Neutrale beoordelingen' (voor gevolgen die niet optreden) hebben score 0. Duidelijk is te zien dat – in tegenstelling tot wat Vlek beweert – het weglaten van gevolgen die niet optreden (de 'neutrale beoordelingen'), geen gevolgen heeft: het weglaten van nullen beïnvloedt de somscore niet.

geerd: het beoordelingssysteem is zo ingericht dat neutrale beoordelingen niet expliciet behoeven te worden gegeven. In tabel 1 is dit geïllustreerd met het voorbeeld dat Vlek heeft geconstrueerd. De tabel bevat dezelfde gegevens als zijn tabel, alleen de getallen zijn overgeplaatst op een schaal die vergelijkbaar is met die in de Keuze-enquête. De tabel laat duidelijk zien dat weglating van de neutrale beoordelingen (de nullen) geen gevolgen heeft voor de somscores en de rangorde van de alternatieven.

Wij constateren dat de zeer negatieve kwalificaties van de recensent ('fundamentele uitglijder' en 'fundamentele tekorten') geheel misplaatst zijn.

Effecten van informatiepresentatie

Een belangrijk punt in het evaluatie-onderzoek van de Keuze-enquête was natuurlijk de vraag, in hoeverre de gepresenteerde informatie het keuzeprocès van respondenten beïnvloedde. Over deze vraag hebben we al vele verhitte debatten gevoerd. Experimenteel psycholoog Wagenaar, bijvoorbeeld, was van mening dat een effect van het verstrekken van informatie niet kon worden verwacht en ook niet was aangetoond (Wagenaar, 1984). Hij kon echter toen nog niet beschikken over een uitgebreid verslag van al het verrichte onderzoek. Zijn collega Vlek – die inmiddels kennis heeft kunnen nemen van het uitgebreidere evaluatie-onderzoek – is wel overtuigd geraakt van het effect van de Keuze-enquête. Vlek stelt zelfs dat het effect 'niet ver-

rassend' is. Hij meent ook dat in de effectstudie 'wezenlijke vragen' niet beantwoord zijn. Zo poneert hij dat

- niet is onderzocht, in hoeverre respondenten door de informatie in verwarring zijn gebracht en bij het beoordelen van de gevolgen niet hebben gelet op de inhoud, maar op de hoeveelheid of de ambiguïteit van de informatie;
- niet bekend is waardoor het effect van de Keuze-enquête wordt bepaald door het ontbreken van 'een systematische proefopzet (met controlegroepen)' (p. 414).

Wij zullen beide punten achtereenvolgens bespreken.

Beoordelen van gevolgen

De kwaliteit van de gekozen beoordelingsschaal is uitgebreid onderzocht, waarbij onder andere validiteit en betrouwbaarheid van de verkregen scores is vastgesteld (zie Neijens et al., 1983; Neijens, 1987; Neijens et al., forthcoming). Conclusie van deze onderzoeken: de schaal voldoet goed.

Ook zijn we uitgebreid nagegaan, in hoeverre de respondenten de gevolgen in overeenstemming met de verstrekte informatie beoordelen. Bijvoorbeeld: onderzocht werd in hoeverre respondenten fouten maken door gevolgen waarin alleen positieve uitkomsten worden genoemd, te beoordelen als een nadeel (of omgekeerd). Ook werd onderzocht in hoeverre respondenten consistent oordelen. Bij een consistente beoordeling moeten gevolgen die gelijk zijn, maar bij verschillende opties optreden, natuurlijk gelijk beoordeeld worden. En de oordelen over gevolgen die gradueel verschillen, moeten deze gradaties volgen. Daarbij is ook onderzocht in hoeverre geconstateerde fouten en inconsistenties kunnen worden verklaard uit het feit dat respondenten de gevolgen beoordelen in het licht van hun bestaande voorkeuren. Daartoe werden ook halo-effecten bestudeerd (voorstanders beoordelen een optie gunstig op alle kenmerken en tegenstanders doen het tegenovergestelde, Beckwith en Lehmann, 1975). Ook is nagegaan in hoeverre de beoordelingen van de gevolgen beïnvloed zijn door 'niet-inhoudelijke' kenmerken van de informatie zoals het al dan niet aanwezig zijn van meningsverschillen tussen experts, de mate waarin gevolgen onzeker genoemd worden en de ambiguïteit. Deze onderzoeken zijn uitgebreid gerapporteerd in Neijens, 1987. Conclusie: respondenten beoordelen niet of nauwelijks de gevolgen in het licht van hun bestaande voorkeuren. Ook zijn de fouten en inconsistenties in de oordelen gering. De oordelen zijn dus over het algemeen van goede kwaliteit en in overeenstemming met de inhoud van de verstrekte informatie.

Waardoor wordt het effect van de Keuze-enquête op de kwaliteit van de keuzen veroorzaakt? 'Er is geen voldoende systematische proefopzet (met controlegroepen) gebruikt om de effecten van informatie en evaluatie nauwkeuriger na te gaan', schrijft Vlek. Maar hij beschrijft niet, hoe het onderzoek op dit punt is opgezet.

Er zijn een aantal enquête-typen ontwikkeld om de effecten van (verschillende vormen van) informatiepresentatie na te gaan. In tabel 2 zijn deze typen weergegeven. Presentatievorm 4 is de Keuze-enquête: in de enquête is informatie opgenomen over de gevolgen van de keuzemogelijkheden, respondenten wordt gevraagd deze gevolgen te beoordelen en daarna per keuzemogelijkheid een totaal-oordeel vast te stellen. Na deze beoordelingen wordt hun gevraagd een keuze te maken. In de andere presentatievormen worden successievelijk deze aspecten van de Keuze-enquête weggelaten. In presentatievorm 3 worden geen totaal-beoordelingen gevraagd. In presentatievorm 2 worden ook geen beoordelingen van de afzonderlijke gevolgen gevraagd. De informatie wordt gepresenteerd in een 'lopend verhaal'. In presentatievorm 1 wordt geen informatie verstrekt: respondenten wordt zonder meer gevraagd een keuze te maken uit de keuzemogelijkheden. Deze presentatievormen zijn aan verschillende steekproeven van de Nederlandse bevolking voorgelegd.

Gegeven deze onderzoeksopzet, wordt de keuze van de respondenten onder verschillende condities verkregen. Deze condities kunnen gezien worden als controlegroepen om een effect van de Keuze-enquête vast te stellen. Deze opzet maakt het ook mogelijk te onderzoeken, welk onderdeel van de Keuze-enquête (informatie, evaluatie van de gevolgen en totaal-beoordelingen) welk effect heeft.

Tabel 2. Percentage consistente keuzen in vier presentatievormen.

<i>Presentatievorm</i>	<i>% consistente keuzen</i>	<i>N (100%)</i>
1. geen informatie	37%	300
2. alleen informatie	48%	299
3. informatie + beoordelingen	57%	300
4. informatie + beoordelingen + totaal-beoordelingen	68%	1243

Als maatstaf voor de kwaliteit van de keuzen wordt de consistentie van de keuzen gebruikt. We spreken van een consistente keuze, als de door de respondent gemaakte keuze in overeenstemming is met de door hem of haar gegeven beoordelingen van de gevolgen (bij presentatievorm 1 en 2 werden de gevolgen achteraf ter beoordeling aan de respondenten voorgelegd). Omdat we hebben kunnen vaststellen (zie boven) dat respondenten in staat zijn om de gevolgen 'goed' te beoordelen, is deze operationalisering zinvol.

Uit de resultaten blijkt dat zonder hulpmiddel 37% van de respondenten een consistente keuze maakt. Het verstrekken van informatie heeft een positief effect (het percentage consistente keuzen is 11% hoger), maar ook in deze situatie maakt het merendeel van de respondenten niet een keuze die in overeenstemming is met hun eigen oordelen over de gevolgen. Een verdere verbetering van 20% is mogelijk door de respondenten twee extra taken te geven: beoordeling van de gevolgen en bepaling van de totaal-oordelen.

Het sterke effect van deze evaluatietaken is in overeenstemming met bevindingen in de literatuur. Verondersteld wordt dat respondenten de informatie beter tot zich laten doordringen omdat ze iets actiefs met de informatie doen. Bovendien worden de gevolgen door een beoordeling op één dimensie beter met elkaar vergelijkbaar. Het effect van de totaal-beoordelingen werd verwacht, omdat de respondenten door dit 'boekhoudsysteem' niet meer alle informatie in hun hoofd hoeven te hebben als hun gevraagd wordt een keuze te maken. Uit dit onderzoek kunnen we dus constateren waardoor het effect van de Keuze-enquête wordt veroorzaakt.

Over de vergelijking met andere methoden

Aan het eind van zijn artikel probeert Vlek aan te tonen dat het mede onder zijn leiding ontwikkelde BMD-vragenformulier net zo goed (of beter) gebruikt kan worden als de Keuze-enquête. Hij doet dit door de rechte tellingen van de vraag over kernenergie uit dit formulier in drie onderzoeken te vergelijken: in een onderzoek met het BMD-vragenformulier, in een onderzoek uitgevoerd door de NSS en in een NIPO-onderzoek waarin ook de Keuze-enquête aan de respondenten was voorgelegd. Kortom, in drie landelijke steekproeven.

Vlek meent dat omdat deze onderzoeken tot 'hetzelfde resultaat' leiden (wat overigens onjuist is: er zijn significante verschillen tussen de frequentieverdelingen, en bovendien voorbarig: vergelijking vindt slechts plaats op geaggregeerd niveau), het blijkbaar niet uitmaakt of een Keuze-enquête wordt gebruikt of een gewoon vragenformulier met beknopte informatie.

Deze redenering is volstrekt onzinnig: de genoemde kernenergievraag, hoe wel (op verzoek van de Stuurgroep) ook gesteld aan de respondenten die de Keuze-enquête invulden, maakte geen deel uit van de Keuze-enquête. Het keuzeprobleem in de Keuze-enquête was een andere. Voor een wetenschappelijk verantwoorde vergelijking zou uitgaande van de vraag uit het BMD-vragenformulier, een andere Keuze-enquête moeten worden ontworpen. Vlek trekt als het ware conclusies over de methoden van meningspeiling op basis van een vergelijking van de leeftijdsverdelingen in verschillende opinie onderzoeken.

De Keuze-enquête is dus niet ontworpen als hulpmiddel voor de kernenergievraag uit het BMD-vragenformulier. Het is overigens verbazingwekkend dat deze centrale vraag in het vragenformulier van de Stuurgroep zo onzorgvuldig is geformuleerd. Wij hebben hierop al gewezen tijdens de BMD, maar men heeft die opmerkingen naast zich neergelegd.

Wat is het probleem? De BMD-kernenergievraag geeft de respondenten de keuze uit de volgende standpunten:

1. Het gebruik van kernenergie moet worden uitgebreid; er moeten één of meer nieuwe kerncentrales bijgebouwd worden.
2. Het gebruik van kernenergie moet voorlopig beperkt blijven tot de twee kerncentrales in Borssele en Dodewaard.
3. Het gebruik van kernenergie moet definitief worden afgewezen; ook de twee bestaande kerncentrales moeten worden gesloten.

Twee categorieën in de kernenergievraag zijn duidelijk: categorie 1 ('uitbreiden') en categorie 3 ('stoppen'). Categorie 2 niet. Deze categorie omvat zo wel de mensen die de bestaande kerncentrales open willen houden en kernenergie voor de toekomst niet afwijzen, als de mensen die de bestaande kerncentrales voorlopig willen openhouden (i.v.m. de kosten van sluiting bijvoorbeeld), maar in de toekomst geen kerncentrales willen bouwen.

Niet-uitsplitsing van deze categorie levert dus een onduidelijk beeld op van wat de Nederlandse bevolking wil. Ongeveer 50% van de respondenten kiest deze onduidelijke categorie (zie tabel 3). Zijn deze mensen nu evenals de respondenten die standpunt 1 kiezen niet tegen gebruik van kernenergie in de toekomst, of zijn deze mensen evenals de respondenten die standpunt 3 kiezen wel tegen gebruik van kernenergie in de toekomst? De 28 miljoen kostende BMD heeft door deze onduidelijke vraagstelling geen goed antwoord kunnen geven op de vraag, hoe de Nederlanders denken over het centrale thema van de discussie: het gebruik van kernenergie in de toekomst.

Tabel 3. Voorkeurspercentages van respondenten in drie verschillende onderzoeken ten aanzien van de kernenergie-opties uit het BMD-vragenformulier.

	<i>uitbreiden</i>	<i>voorlopig beperken</i>	<i>kernenergie afwijzen</i>	<i>N</i>
BMD-parallel	13	50	37	1567
NSS-opinie	17	52	26	936
NIPO	11	47	43	1268

Gegevens conform Vlek (p. 417).

Uit een door ons verricht landelijk onderzoek onder een representatieve groep van ongeveer 1100 Nederlanders blijkt dat de 50% respondenten van standpunt 2 ongeveer gelijk verdeeld zijn over beide interpretaties (zie tabel 4). Op basis van deze resultaten kan worden geconcludeerd dat een ruime meerderheid (63%) kernenergie voor de toekomst afwijst.

We moeten constateren dat het zorgvuldig opzetten van een opinie-onderzoek voor experimenteel psycholoog Vlek blijkbaar te moeilijk was.

Tabel 4. Voorkeurspercentages van respondenten ten aanzien van vier kernenergie-opties.

uitbreiden	9
voor toekomst niet afwijzen, voorlopig beperkt blijven tot huidige	28
voor toekomst afwijzen, huidige kunnen voorlopig open blijven	23
geheel afwijzen	40

Onderzoek door Saris, Neijens en De Ridder (1984, 58-60) naar een variant van de kernenergie-vraag van de Stuurgroep, waarbij de onduidelijke categorie is uitgesplitst. N = 1103.

Tot besluit

Voorlopig moeten we constateren dat in het Keuze-enquête-onderzoek geen 'fundamentele uitglijders' zijn gemaakt. Ook moeten we constateren dat er uitgebreid onderzoek is gedaan, waarin de wezenlijke vragen aan de orde zijn gesteld.

Wie meer over het Keuze-enquête-onderzoek wil weten, bijvoorbeeld over verschillen tussen respondenten, leze onze publikaties. In die publikaties wordt ook antwoord gegeven op andere door Vlek gestelde vragen. Bijvoorbeeld op de vraag in hoeverre respondenten het keuzeprobleem als een

keurslijf hebben ervaren (Vlek: 'Door de onderzoeker(s) zijn hierover geen gegevens gerapporteerd', p. 409). Voor het antwoord: zie Saris et al., 1983b, p. 60-64; Neijens, 1987, p. 59 en p. 256).

Op basis van ons onderzoek menen we te mogen concluderen dat de Keuze-enquête zinvol gebruikt kan worden als men inzicht wil hebben in de geïnformeerde meningen van een bevolking. Kritiek op deze conclusie blijft welkom, maar wel graag kritiek die niet voorbijgaat aan de empirische resultaten van de evaluatiestudie.

Literatuur

- Beckwith, N.E., & D.R. Lehmann, 1975. The importance of halo effects in multi-attribute attitude models. *Journal of Marketing research*, 12, 265-275.
- Neijens, P., 1987. *The Choice Questionnaire. Design and evaluation of an instrument for collecting informed opinions of a population*. Amsterdam: Free University Press.
- Neijens, P., J.A. de Ridder & W.E. Saris, 1983. Beoordelen van keuzemogelijkheden in een gestructureerde keuze-enquête. In: C.P. Middendorp, B. Niemöller & W.E. Saris, *Sociometric Research 1982*. Amsterdam.
- Neijens, P., J.A. de Ridder & W.E. Saris, forthcoming. Variation in response functions and prescription for information integration. In: W.E. Saris (Ed.), *Variation in response behavior: a source of measurement error in survey research*.
- Neijens, P., & W.E. Saris, 1986. Evaluation of a decision aid in a nationwide discussion. In: B. Brehmer, H. Jungermann, P. Lourens & G. Sevón (Eds.), *New directions in research on decision making*. Amsterdam: North-Holland.
- Saris, W.E., & P. Neijens, 1983. De gestructureerde keuze-enquête als middel ter afsluiting van de Brede Maatschappelijke Discussie. *Civis Mundi*, 22 (1), 5-8.
- Saris, W.E., P. Neijens & J.A. de Ridder, 1983a. *Keuze-enquête*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Saris, W.E., P. Neijens & J.A. de Ridder, 1983b. *Kernenergie: ja of nee?* Amsterdam: SSO.
- Saris, W.E., P. Neijens & J.A. de Ridder, 1984. Resultaten van de Keuze-enquête in het kader van de BMD. Bijlage bij: Stuurgroep Maatschappelijke Discussie Energiebeleid. *Het Eindrapport*. Leiden: Stenfert Kroese.
- Vlek, C.A.J., 1987. Peiling van publieksvoorkeuren over energiebeleid. Een keuze-enquête met voorafgaande informatiebeoordeling. *Mens en Maatschappij*, 62, 401-418.
- Wagenaar, W.A., 1984. Opinie-onderzoek is moeilijker dan een kerncentrale bouwen. *De Volkskrant*, 14 april, 25.